

ПРИЧИНИ И ПРЕВЕНЦИЯ НА ОТПАДАНЕТО НА УЧЕНИЦИ СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ ОТ СИСТЕМАТА НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

докторант Ваня Аврамова
Бургаски свободен университет

CAUSES AND PREVENTION OF THE DROPOUT OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS FROM THE SCHOOL EDUCATION SYSTEM

doctoral student Vanya Avramova
Burgas Free University

***Анотация:** Образованието в България заема важно място в ценностната система на българина, като този приоритет придоби още по-голяма значимост в процеса на модернизирание на икономическите и социалните структури в страната. Голям брой деца напускат преждевременно училище или дори никога не прекарват неговия праг, явление, което води до тежка форма на социално неравенство. Създаването на условия за редовното присъствие в училище и активната работа по време на учебния час са важни за бъдещото на всеки ученик. Те са гаранция за неговия успех, залог за по-добра квалификация и по-големи възможности за реализация.*

В контекста на политиките за развитие на приобщаващото образование продължава да се развива тенденцията за интегриране на децата със специални образователни потребности в общообразователните училища. Рисковете за преждевременното напускане на училище на тези деца са свързани с недостатъчна подготовка на детските градини и училищата за приобщаване на тези деца. Тук се включват и всички фактори на материалната база, образователната среда, човешките и финансовите ресурси, които не отговарят на изискванията за прилагане на принципите на приобщаващото образование. Една от най-важните предпоставки за това децата да продължат да се образоват е работа в условията на сътрудничество и партньорство между най-важните социални групи, в които участва детето – семейството, училището и обществото. Това създава необходимост от изследване на тези взаимодействия и разработването на модел, включващ подходи, методи, средства и дейности, с помощта на който да се оптимизират взаимодействията в условията на приобщаващо образование.

***Ключови думи:** образование, деца със специални образователни потребности, училище, отпадане от образователната система, причини, превенция, реинтеграция.*

***Abstract:** Education in Bulgaria occupies an important place in the value system of Bulgarians, and this priority gained even greater importance in the process of modernization of the country's economic and social structures. A large number of children leave school prematurely or never even cross its threshold, a phenomenon that leads to a severe form of social inequality. Creating conditions for regular attendance at school and*

active work during class are important for the future of every student. They are a guarantee of his success, a pledge for better qualifications and greater opportunities for realization. In the context of policies for the development of inclusive education, the trend of integrating children with special educational needs into general education schools continues to develop. The risks of these children leaving school prematurely are related to insufficient preparation of kindergartens and schools for the inclusion of these children. This includes all factors of the material base, educational environment, human and financial resources that do not meet the requirements for implementing the principles of inclusive education. One of the most important prerequisites for children to continue their education is working in conditions of cooperation and partnership between the most important social groups in which the child participates - family, school and society. This creates a need to research these interactions and develop a model including approaches, methods, tools and activities to optimize interactions in the context of inclusive education.

Keywords: *education, children with special educational needs, school, dropping out of education system, reasons, prevention, reintegration.*

Преждевременното напускане на училище е сложно явление, което оказва сериозно влияние върху индивидуалните съдби на пряко засегнатите и благосъстоянието на техните семейства, върху възможностите за развитие на техните общности и върху цялостното социално-икономическо развитие на една страна в средносрочен и дългосрочен план.

Проучванията показват, че голям брой деца напускат училище преждевременно. Това превръща отпадането от образователната система в значим социален проблем и налага изготвянето на стратегии за превенция и реинтеграция на отпаднали ученици. Превенцията и преодоляването на проблема изисква интегрирана политика и ангажираност на всички сектори и институции, свързани с образованието и с личностното и професионалното развитие на децата и младите хора в България. (Стратегия 2021-2030, МОН).

Преждевременното напускане на училище е свързано с безработица, социално изключване, бедност и лошо здравословно състояние. Има много причини, поради които някои деца и млади хора се отказват преждевременно от образование и обучение: лични или семейни проблеми, трудности при ученето или нестабилно социално-икономическо положение, влошено здравословно състояние. Начинът, по който е организирана образователната система, средата в училище и отношенията между учители и ученици също са важни фактори.

Тъй като причините за децата да не завършват образованието си често са сложни и взаимосвързани, политиките за намаляване на това явление трябва да бъдат насочени към редица въпроси и да съчетават аспекти, свързани с образованието, социалната политика, работата с младежта и здравето (European Education Area).

В свят, в който технологиите бързо се развиват, нуждата от качествено образование за децата се изостря. Отпадането от училищния процес е сериозна предпоставка за попадане в омагьосания кръг на бедност поради липса на образование и липса на образование заради бедността.

Какви са причините това да се случва и как може да се реши този проблем? Тези въпроси бяха зададени през м. декември 2021 г. в едно от допитванията на U-report, партньор на UNICEF, в което участие взеха 281 U-репортери от цялата страна.

В отговорите си на първите две места, репортерите посочват етническият произход, включително трудности с езика, както и финансови затруднения. На трето място анкетираните са поставили отпадане от учебния процес, поради увреждания или нарушения в развитието.

Запитани, какви са пречките пред децата в неравностойно положение участници в допитването посочват, че училищната среда не е пригодена за деца със специални потребности. Като сериозна причина за отпадането им е посочена недостъпната физическа среда в училище. 19% смятат, че учителите не знаят как да им преподават, а други 16% мислят, че без ресурсен учител те няма да се справят с преподавания материал. 8% пък твърдят, че образователната система не разполага с подходящи ресурси. За последната група – децата със специални потребности, 28% са на мнение, че за да се реши проблемът с отпадането им от училище, трябва нова материална база, която да е по-достъпна физически.

Образованието в България заема важно място в ценностната система на българина, като този приоритет придоби още по-голяма значимост в процеса на модернизиране на икономическите и социалните структури в страната. Голям брой деца напускат преждевременно училище или дори никога не прекрочват неговия праг, явление, което води до тежка форма на социално неравенство.

Създаването на условия за редовното присъствие в училище и активната работа по време на учебния час са важни за бъдещото на всеки ученик. Те са гаранция за неговия успех, залог за по-добра квалификация и по-големи възможности за реализация. Причините за допуснатите отсъствия и отпадане от училище са многообразни и не се проявяват изолирано, а въздействат комплексно. Това определя необходимостта да се подхожда комплексно и същевременно да се действа индивидуално към конкретния случай на всяко дете, застрашено от отпадане. Необходимо е своевременно идентифициране на признаците за изоставане в усвояването на учебния материал и застрашеност от отпадане.

В контекста на политиките за развитие на приобщаващото образование продължава да се развива тенденцията за интегриране на децата със специални образователни потребности в общообразователните училища. Рисковете за преждевременното напускане на училище на тези деца са свързани с недостатъчна подготовка на детските градини и училищата за приобщаване на тези деца. Тук се включват и всички фактори на материалната база, образователната среда, човешките и финансовите ресурси, които не отговарят на изискванията за прилагане на принципите на приобщаващото образование.

Една от най-важните предпоставки за това децата да продължат да се образоват е работа в условията на сътрудничество и партньорство между най-важните социални групи, в които участва детето – семейството, училището и обществото. Това създава необходимост от изследване на тези взаимодействия и разработването на модел, включващ подходи, методи, средства и дейности, с помощта на който да се оптимизират взаимодействията в условията на приобщаващо образование.

Представям част от научно изследване, чията цел е да се проучат причините и възможностите за превенция на отпадане от образователната система на ученици със СОП в начална училищна възраст и възможностите за взаимодействие между най-важните социални групи, в които участва детето – семейството, училището и обществото.

Основните задачи на изследването са свързани с:

- проучване на нормативните рамки, регламентиращи обучението в образователните организации и превенцията на отпадане от училищно обучение на деца със СОП в начална училищна възраст;
- проучване на научната литература по проблема и очертаване на основните области, теми и средства за взаимодействие между училище, семейство, социална и здравна система;
- осъществяване на анкетно проучване сред учители, преподаващи в началната степен на обучение I – IV клас. Провеждане на неструктурирани интервюта с родители на деца със СОП;
- обработка и анализ на резултатите;
- формулиране на изводи и насоки за подобряване на взаимодействието и сътрудничеството между различните системи, участващи в процеса на образование на деца със СОП.

Предмет на изследването са причините и предпоставките за отпадане на децата от училищно образование и нивото на взаимодействие между различните системи, осигуряващи възможности за обучение на децата със СОП.

В хода на изследването се проверяват две хипотези:

Хипотеза 1: Основна причина за отпадане на деца със СОП от образователната система е организацията на обучение в началните училища и системата на ресурсно подпомагане.

Хипотеза 2: Родителите на учениците със СОП не са подпомогнати ефективно в обучението на техните деца и в много случаи сами трябва да се справят с опасността от отпадането им от системата на образование.

Целева група на изследването са педагогически специалисти в началния образователен етап – I - IV клас в общообразователни училища и родители на деца със СОП, обект на ресурсно подпомагане и приобщаващи политики.

За целите на изследването е разработен въпросник, съобразен с описаните по-горе задачи и целеви групи. Фокусът на оценката е ограничен в рамките на формалните групи изследвани лица и контекстът на тяхната работа и/или взаимоотношения, без да се търси представителност за общата популация или голямото съсловие професионалисти.

Неструктурирано интервю без фиксиран формат, в което въпросите са отворени, спонтанни и без предварително планиране.

Анализ на резултатите

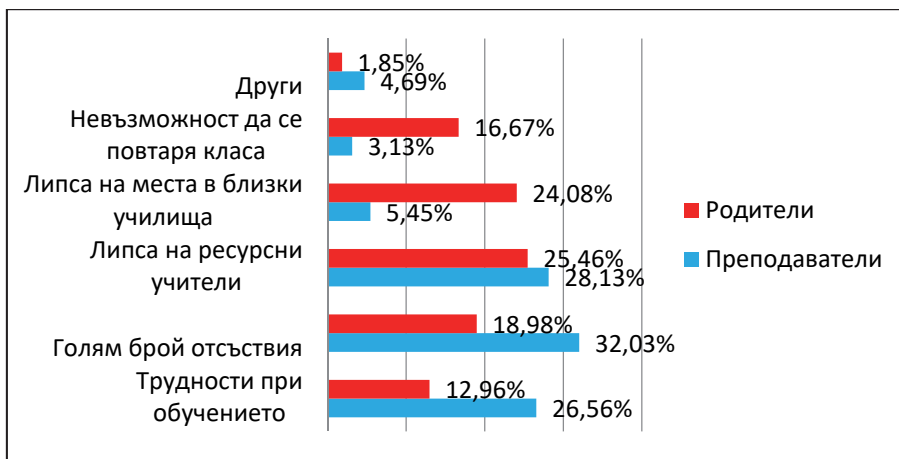
В изследването участваха общо 111 респондента, разпределени както следва:

- 49 учители в начален образователен етап I – IV клас в шест училища в гр. Варна;
- 62 родители на деца със СОП и различни видове дефицити – физически увреждания, с интелектуални (умствени) затруднения, деца с постоянни затруднения с ученето и разбирането, деца с постоянни затруднения във взаимодействието с връстници, деца с вродени и наследствени заболявания.

На въпроса „*Какви според вас са причините за отпадане на децата СОП от образователната система в началния курс на обучение в училищата?*” са отговорили и родителите и преподавателите, като анализ е направен отделно за двете групи

изследвани лица. На този въпрос е дадена възможност да се посочва повече от един отговор (вж. Диаграма 1).

Според участващите в изследването педагогически специалисти, най-честата причина за отпадане от образователната система на децата със СОП е големия брой отсъствия поради заболяване или друга уважителна причина – 32,03% от дадените отговори. Отсъствията водят до пропускане на материал, който децата със СОП не успяват да наваксат.

Диаграма 1: Причини за отпадане от образователната система на деца със СОП в начален етап на обучение

Недостатъчният брой ресурсни учители е посочен на второ място като причина с 28,13%. Трудностите в процеса на обучението, като не спазването на дисциплината и правилата в час и не възможност за изпълнение на поставените задачи от страна на децата със СОП, според преподавателите е трета причина за отпадане от системата на образованието – 26,56%.

Липсата на места в съответния клас в близките за учениците училища е 5,46% от дадените отговори. „Други“ са посочили 4,69%, като при този отговор част от отговорилите са уточнили, че имат предвид липсата на сътрудничество в учебния процес от страна на родителите и пристъпи на заболяването по време на час.

Според родителите, участвали в изследването най-честата причина за отпадането на децата със СОП от училищно образование е малкия брой ресурсни учители и недостатъчното време, което отделят за оказване на допълнителна подкрепа на децата със СОП – 25,46% от всички дадени отговори. Липсата на места в съответния клас в училищата в близост до дома на детето (24,08%) е поставена на второ място от страна на родителите като причина, а честите отсъствия и изпускането на учебен материал (18,98%) е посочена на трето място. Особено притеснение сред родителите предизвиква невъзможността за повторение на същия клас в началния етап на образованието, като 16,67% посочват като възможна причина за отпадане от училище (вж. Диаграма 1).

В рамките на изследването са проведени 62 неструктурирани интервюта с родители на ученици с увреждания и затруднение в развитието, обект на приобщаващи политики в сферата на образованието. Целта е да се проучат трудностите, които имат тези родители с образованието на децата си, обучаващи се в общообразователни училища в гр. Варна.

В 27,04% от проведените интервюта родителите споделят, че голяма трудност за тях и техните деца е липсата на достатъчен брой ресурсни учители, логопеди и психолози в училищата. Майката на 9 годишния С., с водеща диагноза „Хидроцефалия“, успешно опериран, споделя, че ползват ресурсно подпомагане веднъж седмично, което е крайно недостатъчно за детето. Училищният психолог консултира момчето веднъж месечно, логопед няма. До скоро са ползвали социална услуга, финансирана от Община Варна, но към момента психолог и логопед консултират детето срещу заплащане. Всичко това налага често да се пропуска учебната подготовка в занималнята, а „тичането“ по кабинети губи времето и изнервя детето.

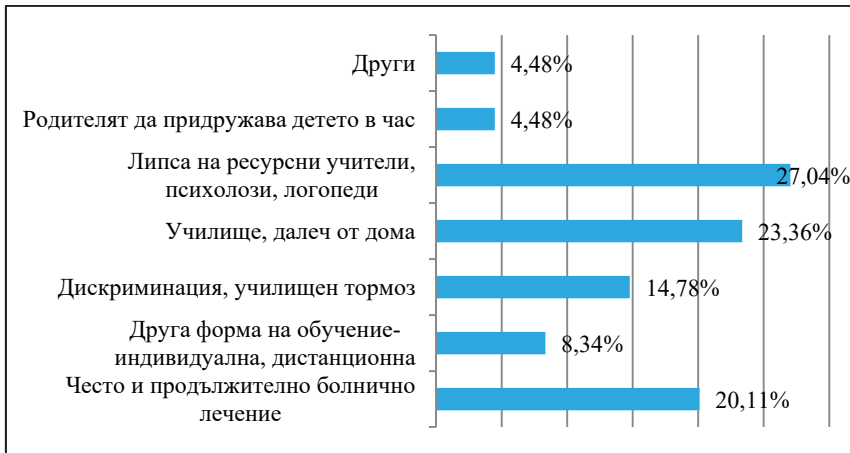
Голяма част от интервюираните родители (23,36%) посочват, че отдалечеността на училището от дома и липсата на специализират транспорт представлява голяма трудност, особено за работещите или тези с други по-малки деца.

Родител на момиче с ДЦП, на 10 години разказва, че вече три години всеки ден пропътува по 17 км в едната посока за да може детето да посещава училище. Семейството е обходило всички училища в радиус до 10 км от дома им, но отговора им е бил, че или нямат места в съответния клас, или нямат достатъчно ресурс да обучават дете с подобно тежко увреждане.

Честото и продължително болнично лечение е поставено на трето място от родителите на деца със СОП – 20,11%. Майка на дете с водеща диагноза „Епилепсия“, което е в трети клас, споделя, че през миналата учебна година повече от половината учебно време са прекарвали в неврологична клиника. Момченцето е изпуснало много материал, който все още не може да навакса, на и не може да повтори същия клас. Майката разказва и за подигравки от страна на съучениците, което приема като тормоз над детето. За училищен тормоз и дискриминация в училище заради дефицитите и заради самото увреждане споделят и други 14,78% от родителите на деца със СОП.

Прехвърлянето на деца с увреждания и затруднения в развитието в индивидуална или дистанционна форма на обучение, докато техните съученици се обучават в присъствена такава, поставят децата със СОП в неравностойно положение спрямо техните връстници, пречи на интеграцията им и успешната учебна подготовка, смятат 8,34% от интервюираните родители.

В интервюта 4,48% се споделя, че някои от училищата имат изискване родителите на деца със СОП да придружават децата си по време на часовете, особено тези с водещи диагнози „умствена изостаналост“ и „хиперактивност“. Изразява се и мнение (1,89%), че учителите не са подготвени за работа със „специални“ деца или предпочитат да отделят повече време на децата, които нямат проблеми с обучението (вж. Диаграма 2).

Диаграма 2: Трудности, които имат родители на деца със СОП, свързани с образованието на децата в общообразователните училища

Анализът на получените данни показва следното:

- Частично се доказва Хипотеза 1, т.е причината за отпадане на деца със СОП от образователната система не е само в организацията на обучение в началните училища и системата на ресурсно подпомагане. Значително място в причините за отпадане на учениците заема и тяхното увреждане или хронично и трудно лечимо заболяване, което води до чести и продължителни отсъствия от учебни занятия или преминаване в друга не ефективна форма на обучение.
- Хипотеза 2 бе доказана напълно. Няма изградена система за превенция, интервенция и компенсиране на отпадането и на преждевременното напускане на училище на деца със СОП в начална училищна възраст в самите училища. Няма взаимодействие между системите на образование, здравеопазване и социални услуги, така, че да се използва успешно целия експертен потенциал за постигането на трайни, положителни резултати при децата със СОП и успешното подпомагане на техните родители.

През месец септември 2022 г. беше публикувано проведено от УНИЦЕФ България „Национално изследване на нагласите и социалните норми към деца с увреждания и затруднения в развитието в България”.

Изследването хвърля светлина върху това, какво хората възприемат като увреждане и какво не; какви са нагласите на родителите на деца с увреждания и на деца без увреждания; какви са нагласите към институциите и политиките за деца с увреждания (образователна система и приобщаващо образование, здравни услуги, живот в/извън семейството), както и какви са нагласите сред самите деца и младежи – както такива с увреждания, така и без.

В част 6 от изследването „Нагласи, свързани с образователната система и приобщаващото образование” данните са притеснителни.

На въпроса къде трябва да получават образованието си децата с увреждания или със затруднения в развитието си, 45,3% от родителите на деца без увреждания са напълно съгласни, а 36,6% са донякъде съгласни (общо 81,9%), че децата с физически увреждания имат нужда от специални образователни институции (напр. специални

училища или центрове). Здравните специалисти показват малко по-висока склонност да отделят в специална образователна институция децата с интелектуални увреждания (общо 83,5% са напълно и донякъде съгласни), отколкото децата с физически затруднения (75% общо).

Данните са обезпокоителни, връщат ни десетки години назад, когато децата със СОП се обучаваха отделно от връсниците си в специализирани или в помощни училища. Необходим е системен подход към потребностите на тези деца и обединяване на експертния потенциал на системите на образование, здравеопазване, социални услуги, общински и държавни структури и институции с цел промяна на нагласите, подпомагане и превенция за преодоляване на трудностите в образованието на тези наши деца.

Литература:

1. Европейска комисия: Политики в областта на образованието и обучението за намаляване на преждевременното напускане на училище, https://ec.europa.eu/education/policy/school/early-school-leavers_en/
2. U-Report Bulgaria, <https://bulgaria.ureport.in/>
3. Министерство на образованието и науката, Уницеф – Проект: Предотвратяване на отпадането от училище в България: (http://www.nccedi.government.bg/upload/docs/Broshura_otpadasti_ot_uchiliste.pdf).
4. Нончев, А., Мондон, П., Донкова, М., Миленкова, В., Стракова, Л., Русева, Р.; „Причини за отпадане на децата от училище в България”, Изток-Запад, София, 2007.
5. Национално изследване за нагласите към деца с увреждания и затруднения с развитието в България, <https://www.unicef.org/bulgaria/documents/>, 2022.
6. Стратегия за намаляване дела на преждеременно напусналите образователната система (2021 – 2030), <https://web.mon.bg/bg/143>